

тима по спільній діяльності в НТШ, використання зібраних ним фольклорних матеріалів у солідній теоретичній і хрестоматійній праці "Українська усна словесність" - ще одна висока оцінка наукових здобутків В.Гнатюка, вченого, якого подарувало українському та й світовому народознавству подільське село Велеснів.

Постскриптум:

У 1971 році припадало сторіччя від дня народження Лесі Українки, Володимира Гнатюка і Філарета Колесси. Тодішній голова Дрогобицького відділення Музичного товариства України /автор цих рядків/ очолив підготовку ювілейних заходів, присвяченим трьом видатним представникам нашої культури. Вже були встановлені контакти з науковцями й митцями Львівщини, Тернопільщини, Гуцульщини, Закарпаття і Волині. Була накреслена також програма ювілейної конференції та підготовлявся концерт із залученням найкращих творчих сил Дрогобицького педагогічного інституту. Проте ювілейна академія не відбулася: Дрогобицький міськком партії не дозволив проведення свята. Підготовлені тоді мною тези доповіді з незначними змінами подаємо сьогодні у 120-ліття академіка Володимира Гнатюка.

ВАЛЕРІЙ КОРНІЙЧУК

/Львівський університет ім.І.Франка/

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ БАЙКИ В ОЦІНЦІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Жодна з фольклорних праць В.Гнатюка не пройшла такий тернистий шлях до читача, як "Українські народні байки /звіриний епос/", опубліковані у 1916 р. в "Етнографічному збірнику НТШ" /т. XXXVII-XXXVIII/. Перша світова війна, "ворожа інвазія" і захоплення російською армією Львова, заборона будь-яких проявів

українського національного життя, вимушений півторарічний побут у глухому гірському закутку і довга недуга автора на цілих два роки припізнали вихід цієї книги.

Збірка В.Гнатюка - найбагатше у світовій фольклористиці наукове видання народних байок, що містить 400 сюжетних творів, 32 тексти з голосами звірів, основна частина яких записана І.Волошинським, П.Тарасевським, А.Онищуком і самим упорядником "на двох супротивних і крайніх полюсах нашої етнографічної території" - в Галичині і на Курщині.

В.Гнатюк услід за І.Франком розглядав байку як окремий, самобутній жанр народнопоетичної творчості, що перебував, "немов та дівчина замурза все в куті", на периферії казкової прози. Він прагнув побудувати для байок "окрему хатинку, вивести їх із кута, поставити на покутті та зробити їх самостійними господарями у фольклорі". Тому учений відмежовував байку від казки - фантастичного народного оповідання, скомбінованого з буденних і вигаданих мотивів буйною дитинячою уявою "первісного чоловіка". Головним героєм казки завжди виступав лише людина, траринний світ виконує допоміжну, службову роль. У байках же, навпаки, "малюється не людський, але звіриний побут", тобто звірі появляються не епізодично, а діють виключно як центральні персонажі творів. Саме цим народна байка відрізняється також від літературної, у якій люди, звірі, рослини і навіть мертві предмети "в однаковій мірі можуть говорити й ділати". Крім того, літературна байка має здебільшого віршову форму, а фольклорна - прозову.

В.Гнатюк виділив три групи байок: епічні, дидактичні, сатиричні. Найдавніші з них - епічні твори "без домішки якого-небудь тенденційного елемента". Вони змальовують побут звірів, їх

відносини між собою, а також стосунки з людиною. Згодом епічне оповідання "почало прибирати тенденційну, дидактичну закраску", тобто життя звірів накладалося на життя людей з обов'язковим моральним повчанням. Від усної дидактичної байки і виник, на думку дослідника, власне літературний жанр. Найпізніше утворилася сатирична байка, яка ще перебуває у стадії формування, підлягаючи "все новим перебіркам та новим наростам".

Учений підкреслював давнє походження байки, що могла зародитися лише на основі анімістичного світогляду людини, яка вважала звірів рівноправними учасниками первісного консорціуму.

Поскільки усі фольклорні твори на відміну від писаної літератури, як правило, поставали на гарячих слідах події, "коли між простим народом був відповідний ґрунт для цього", то генеалогія байки сягає "на тисячі літ перед Христом". У новітній байці не знайшлося б рудиментів архаїчних уявлень, і "вона була би утворена на основі теперішнього світогляду народного".

В.Гнатюк не заперечував міграцію байкових сюжетів з локальним "забарвленням й наростами", однак відстоював і оригінальний характер подібних творів, що могли появитися "незалежно від себе і навіть рівночасно у різних місцях". Не всі представники фауни стали героями українського тваринного епосу, а з тих, що представлені у збірці, переважають ссавці і птахи, причому диких звірів значно більше, ніж домашніх. В окремі розділи згруповані також "повзуни", земноводні, риби, "шкарадульники", "павуківці", комахи. Найпопулярніший персонаж народної байки – лис, за ним ідуть вовк, заць, ведмідь, лев, мавпа. Функціонування екзотичних образів у вітчизняному анімальному фольклорі учений пояснював впливом мандрівних сюжетів, але висловлював і гіпотезу, що у далекому минулому наші предки проживали з такими звірами на

спільних теренах.

У байках, зазначив фольклорист, тварини ведуть себе зовсім, як люди: вони теж мають душу, працюють, думають, плачуть і сміються, розуміються на титулах, знають Бога, Біблію, святих, монастирі і храми, ходять до ворожбитів, грішать і присягають, читають і пишуть, малюють родину і навіть гуляють весілля.

В.Гнатюк критично оцінював праці зарубіжних дослідників звіриного епосу /Я.Грімма, А.Важене, А.Вебера, Т.Бенфея/, які аналізували стародавні писемні твори Біцпая, Езопа, Фредра і майже не звертали уваги на усну прозу. Тим більше західні автори не знали і ніде не згадували українську народну байку. Лише російські фольклористи інколи ототожнювали її з "русской сказкой".

Відкриваючи світові українську національну байку, В.Гнатюк надіявся, що вона "стане предметом окремих розслідувань" і змусить учених "або окремо трактувати її нині, або позамінювати свої висновки". Він накреслив цілу програму студій над одним із найдавніших фольклорних жанрів, який найсильніше відбився на писаній літературі". Майбутньому досліднику необхідно "установити відношення усних байок до літературних перерібок, виказати зміни, яких вони зазнали протягом довгого життя та довгої вандрівки, вказати дорогу такої вандрівки", а також "справдити первісну основу і пізніші нарости, додатки та переміни". На жаль, ця програма так і залишилась нереалізованою. Мало того, радянська фольклористика безпідставно асимілювала байку з казкою. Сьогодні пора відновити наукову справедливість, повернути українській народній байці права громадянства у фольклорі.